MECUSÎLİK

(ZERDÜŞT'LÜK DİNİ)

CENGİZ DUMAN

Araştırmacı Yazar

ANKARA / 2009

MECUSÎLİK

(ZERDÜŞT'LÜK DİNİ)

Araştırmacı Yazar

Cengiz Duman

Düzenleme:

Yrd. Doç. Dr. Ali Duman

ANKARA / 2009

Cengiz Duman'ın babası,

Amcam rahmetli İsmail Duman'a

Eser Adı: Mecûsîlik (Zerdüştlük Dini)

Kapak: Ali Duman

Düzenleme: Ali Duman

Birinci Baskı: Ankara / 2009-10-20

İletişim: aliduman@islamhukukusayfasi.com

PDF e-kitap: İslam Hukuku Sayfası

(www.islamhukukusayfasi.com) sitesinin üyelerine hediyesidir.

ÖNSÖZ

Zerdüştlük, kökeni itibarıyla Pers / İran merkezli olarak bilinen bir inanç sistemidir. Mazdeizm ya da Mecûsîlik olarak da bilinen Zerdüştlük, başlangıç dönemi yani Zerdüşt'ün yaşadığı dönem nazarı dikkate alındığında, Ahura Mazda denilen tek Tanrı inancını esas aldığı için, monoteist dinler kategorisinde ele alınmaktadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim de Mecusiliği tek tanrılı Sami dinler arasında sayılmaktadır. Ancak Zerdüşt'ün ölümünden sonraki süreçte, içinden çıktığı coğrafyanın baskıladığı inançlar ve etrafındaki din ve kültürlerin etkisi ile uğradığı değişimlerle düalist bir yapıya evirildiği gözlemlenmektedir.

Başlangıçtaki monoteist tek tanrıcı yapısı, uğradığı başkalaşımdan sonra Tanrı Ahura Mazda ile Ehrimen (Hürmüz) denilen Şeytan arasında geçen, iyilik ve kötülük ilahlarının çatışması ekseninde şekillenen düalist bir dini sisteme dönüşmüştür.

Zerdüştlükte, Avesta denilen bir kutsal kitap kabul edilmektedir. Yasna, Vuşt ve Videvdat olmak üzere üç bölümden oluşan bu kitapta temel Zerdüşt inanışları yer almaktadır. Bu inançlar içerisinde ateş'in yeri büyüktür. Zira Avesta'ya göre ateş, Tanrı Ahura Mazda'nın özü ve ruhudur. Ateşe verilen bu değer sebebiyle Zerdüştlüğün Ateşperestlik şeklinde algılandığı da olmaktadır. Semavi olan ya da olmayan bütün inanç sistemlerinde olduğu gibi, Zerdüştlükte de insan merkezili ahlaki bir takım ilkelerin öne çıktığı görülür.

Kur'an ve Tevrat kıssaları konusunda araştırmacı yazar Cengiz Duman bu çalışmasında Zerdüştlük inanç sistemi hakkında derli toplu bilgiler sunduktan sonra, Zerdüştlüğün diğer Sami dinlerle etkileşimini incelemektedir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz **5**

İçindekiler **7**

Kısaltmalar **9**

Giriş **11**

1. Kadîm İslam kaynaklarında Mecûsîlik / Zerdüştlük *13*
2. Zerdüşt kavramı ve etimolojisi *17*
3. Zerdüşt'ün kimliği, zamanı ve yaşadığı coğrafya *18*
4. Zerdüşt'ün toplumdaki sosyal konumu *21*
5. Zerdüştlük/Mecûsîlik dininde Tanrı kavramı *23*
6. Zerdüştlük'teki Tanrı kavramına Kur'an perspektifinden bir yorum *30*
7. Yaratılış inancı *31*
8. Zerdüştlük'te ibadet: *33*
a-Zerdüşt bir mümin için dünya üzerindeki yaşam 33
b-Zerdüştîlikte namaz 37
c-Zerdüştîlikte kurban 37
e-Zerdüştlikte Tapınaklar: Ateşgede 38
9. Zerdüştlükte Mesih-Mehdi inancı *38*
10. Kıyamet ve Ahiret inancı *41*
11. Kutsal kitap Avesta *44*
12. Çağdaş Zerdüştîler *47*

Sonuç **48**

İndeks **51**

KISALTMALAR

(AS)	Aleyhi's-selam
AÜHFD	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
C.	Cilt
DTAD	Dinler Tarihi Araştırmaları Dergisi
EÜSBD	Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
mad.	Maddesi
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
(RA)	Radiyallhu anh
(SAS)	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
S.	Sayı
s.	sayfa

Giriş

Yaygın olarak bilindiği şekliyle **Zerdüştlük**, Mecusîlik ya da Mazdeizm olarak da tanınmaktadır. : Zerdüşt genellikle tarihi bir figür olarak kabul edilmekle birlikte yaşadığı dönem hakkında genel bir ortak kabul yoktur. Bazı bilginler yaklaşık olarak M.Ö. 1200 yıllarında yaşadığını tahmin etmekteyken diğerleri onu M.Ö. 18. yüzyıl ile 6. yüzyıl arasındaki bir tarihe yerleştirmektedirler[1]. Kurduğu inanç sistemine adını veren Zerdüşt, dinler tarihçileri ve Batılı bilim adamları tarafından kimi zaman bir reformist, kimi zaman da bir peygamber olarak kabul edilmektedir[2].

Çağımız İslam alimlerinden Muhammed Hamidullah, günümüzde mevcut dinlerin en eskisinin Mecûsîlik olduğu kanaatindedir[3]. Zerdüştlük, Dinler Tarihi'nin çok önemli konularından birisini teşkil ettiği gibi, bir yandan Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâmiyet gibi semavi dinlerle ortak inanç kavramlarına sahip olarak; diğer yandan Hindistan ve Yakındoğu kültürlerinin izlerini bünyesinde toplayarak dikkat çekmektedir.[4]

"Zerdüşt Dinler Tarihi'nde başlıca iki açıdan önem taşır. Bir yandan Yakındoğu ile Akdeniz Bölgesi'nin Helenistik Dönem'e

---

[1] http://tr.wikipedia.org/wiki/Zerd%C3%BC%C5%9Ft (19 Ekim 2009)
[2] Huzeyfe Sayım,," Zerdüştîlik'de Kozmogoni ve yaratılış", **EÜSBD**, 6 Yıl : 2004/1, 92.
[3] Osman Cilacı, **Günümüz Dünya Dinleri**, D.İ.B yayınları, Ankara-1995, 177.
[4] Mehmet Aydın, "Zerdüşt" mad., **Ansiklopedik Dinler Sözlüğü**, Konya-2005, 849-853.

(MÖ 323-30) özgü gizli bilimleri ve büyü uygulamalarıyla bağlantılı olduğuna inanılan efsanevi bir kişiliğe dönüşmüş, öbür yandan da Monoteist öğretisi ile Batılı araştırmacıların ilgisini çekmiştir."[5]

Kur'an-ı Kerim'de ise Mecûsîlik, Mekke ve Medine'de bulunan dini guruplar içerisindeki müşriklerden istisna edilerek; Yahudilik, Hıristiyanlık ve Sabiilik gibi "Samî / Semavi / İlahî" dinler arasında sayılmaktadır. Bu da bize bu dinin tevhidi yönlerinin olduğu ve diğer yönleri ile de sıralan dinlerle ilgili benzerliklerinin bulunduğunu ihsas etmektedir.

Bakış açılarına göre monoteist veya düalist bir din olarak nitelenen Zerdüştlük / Mecûsîlik, Kur'an-ı Kerim'in kendisinden bahsettiği bir din olmak hasebiyle İslam açısından araştırılması gereken bir inanç sistemi olarak karşımızdadır.

Kur'an-ı Kerim'de isminin yer almasına rağmen, Mecusi dininin muhtevası açısından bir açıklama yoktur. Ancak kadim İslam kaynaklarında, kısmi bir malumat olsa da, genel kabul olarak "Ateşe tapınan"lar nitelemesiyle izah edilen kıt beyanlar yer almaktadır. İslam kaynaklarındaki Mecûsîlik ile ilgili açıklamalar yetersiz ve bu inanç sistemini tam manasıyla tanımlamadan uzaktır.

Halbuki Kur'an'da, Mecûsîlik / Zerdüştlük' "semavi /ilahî / sami dinler"le birlikte sayılarak, bu inanç sisteminin mahiyetinin; en azından Kur'an'ın nüzul sürecinde monoteist / tek tanrıcı bir din olduğunu göstermektedir. *"Mümin olanlar, Yahudi olanlar, Sâbiîler, Hıristiyanlar, Mecûsîler…"*

---

[5] http://www.ulumulhikmekoeln.de/geneldusuncetarihi/iran.htm#_ftnref1 (19 Ekim 2009)

Bundan dolayı Zerdüştilik / Mecûsîlik hakkında doğru ve sağlıklı bilgilenmek ve onun İslam ve diğer Sami / Semavî dinlerle etkileşimlerini araştırmak amacıyla bu araştırmayı yapmayı uygun bulduk.

1.Kadîm İslam kaynaklarında Mecûsîlik / Zerdüştlük

İslam tarihçilerinin bazı ***Siyer*** kaynaklarında önemle üzerinde durdukları bir bölüm vardır. Hz. Muhammed'in doğumu esnasında meydana gelen fevkalade haller. Siyer âlimlerinin, kitaplarının peygamberimizin doğumu ile ilgili bir bölümünde sıraladıkları bu olağanüstü olaylardan bir tanesi de Zerdüştlerin "ateş ritüeli" hakkındadır. ***Kısas-ı Enbiya***'da bu hususta şöyle denmektedir: "Fars vilayetinde İstaâhr-âbâd adı verilen şehirde ateşe tapanların bin seneden beri yakmakta oldukları ateşgedeleri sönüverdi."[6]

İslam tarihçilerinin, peygamberimizin doğumu esnasında meydana gelen *fevkalade haller* hakkında kayda geçirdikleri Mecûsîlikle ilgili bu olayın gerçekliği üzerinde, yani haberin sıhhati hakkında şüphe varsa da, Hz. Muhammed dönemindeki Mecûsîlik / Zerdüştilik algısı hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Kesin bir olgu vardır ki, Resulullah'ın doğumu sıralarında, Mazdek (Zerdüştlük / Mecûsîlik) dininin İran'ın resmi dini olmasıdır."[7]

[6] Ahmed Cevdet, **Kısas-ı Enbiya**, I,s60; İmam Zehebi, Tarihu'l-İslam, I, 105; Zekai Konrapa, Peygamberimiz, 46; M. Asım Köksal, İslam Tarihi, I, 25-28.

[7] Muhammed Hamidullah, **İslam Peygamberi**, I, 17.

Hz. Muhammed dönemi belli başlı inanç biçimlerinden olan Mecûsîlik / Zerdüştlük hakkında Kur'an-ı Kerim "..bu din mensupları için "*Mecûs*" terimini kullanmaktadır."[8] Kadîm İslâm kaynaklarında ise Zerdüştlük, Mecûsîlik olarak geçmektedir. Muhtemelen bu, ateş kültlerinde ruhban sınıfının yaptığı *Magus* denilen ayinden kaynaklanmaktadır. Magus ismi, Perslerin üyelerini belirten Latince bir kelimedir. Farsçadaki şekliyle Arapçaya geçerken bu kelimenin Mecus şekline dönüşmüş olması kuvvetle muhtemeldir."[9]

Kur'an-ı Kerim'de, Mecûsîlik ile ilgili ayet Hacc suresinde yer almaktadır. *"Mümin olanlar, Yahudi olanlar, Sâbiîler, Hıristiyanlar, Mecûsîler ve müşrik olanlara gelince, muhakkak ki Allah, bunlar arasında kıyamet gününde (ayrı ayrı) hükmünü verir. Çünkü Allah her şeyi hakkıyla bilendir."*[10]

Bu ayetin tefsirinde, Mecûsîlik ve Mecusiler hakkında Kurtubi şu tespitlerde bulunmaktadır: *İman edenler* Allah'a ve Muhammed(SAS)'e inananlar, *Yahudiler* Musa(AS)'ın dinine bağlı olanlar, *Sabiiler* yıldızlara tapan bir kavimdir, *Hıristiyanlar* da İsa (AS)'ın dinine inananlardır. *Mecusi / Ateşperestler* de âlemin biri aydınlık biri karanlık olmak üzere iki aslı olduğunu söyleyen ateşe tapanlardır."[11]

---

[8] Ali Erbaş, Zerdüştilik'te din anlayışı, Dinler tarihi araştırmaları dergisi II, 270, Ankara-2000,

[9] Mehmet Aydın, A.g.m. , Zerdüşt mad., 849-853, Konya-2005. http://www.ulumulhikmekoeln.de/geneldusuncetarihi/iran.htm#_ftnref1.

[10] 22 / Hacc / 17.

[11] İmam Kurtubi, **el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an**, XII, 40.

Zuhaylî ise şunları kaydetmektedir: "…Mecusiler güneş, ay ve ateşe tapan ve Nur (ışık) ve Zulmet (karanlık) şeklinde hayır ve şer için birer ilâh bulunduğunu söyleyenlerdir."[12]

Çağdaş müfessirlerimizden Süleyman Ateş konu hakkında şu açıklamalarda bulunmaktadır: "*Mecûs* kelimesi, yalnız bu ayette zikredilmiştir. Müfessirlerin çoğunluğuna göre Mecûsiler ateşe tapanlardır. Bu din eski İran'lıların arasında vardı. Ateşte Tanrısal kudret olduğunu sanan Mecûsiler, bazı bölgelerde püskürüp sürekli yanan doğalgaz ocaklarını mabed yapmış, orada yanan ateşe tapmışlardır… Rivayetlerden Yemen'de, Bahreyn'de, Arap Yarımadasının kuzeydoğusundaki bazı Arap kabilelerinin Mecûsi oldukları anlaşılmaktadır."[13]

Mevdudi, Allame Mahmud Şükrü Âlusî'den yaptığı alıntıda, bu kabilelerin Mecusiliğine değinmektedir. "İbn Kuteybe'nin 'Kitâb-ül Ma'arif'te dediği gibi, 'Benî Temim'de Mecusilik yaygındı. Zürâre bin Udus'ul Temimi ve oğlu Hacib bin Zürâre Mecusi idiler. Zürâre öz kızıyla evlenmişti, ama sonradan bundan pişmanlık duydu. Mecusi olanlar arasında Akre'bin Habis (ki sonradan sahabe oldu) de vardı. Veki bin Hassan'ın büyükbabası Ebül Esved de Mecusi idi.(Bülûğül Edeb, c. III, s.138-141)."[14]

Bütün bunlardan şu sonuca varmak mümkündür. Zerdüştilik ya da Mecûsîlik; Kur'an-ı Kerim'de adı yer alan, İslam dinin doğuşu esnasında var olan ve yayılması döneminde de karşılaştığı önemli dinlerden bir tanesidir. "O sırada mevcut dinlerden Mecûsilik belki de en eski bir dindi. Mekke'li kervanların sık sık

[12] Vehbe Zuhayli, **et-Tefsirü'l-Münir**, IX, 158.
[13] Süleyman Ateş, **Yüce Kur'an'ın çağdaş tefsiri**, IV, 14.
[14] Mevdudi, **Tarih boyunca tevhid mücadelesive Hz. Peygamber**, I, 500.

uğradıkları Doğu ve Güney Arabistan'da çok sayıda mevcut idiler."[15]

Müslümanlar ile Mecusiler arasındaki ilişkilere gelince; "Hz. Peygamber(a.s) Müslümanlara şunları söylemişti: "Bunlara ehl-i kitab'a yapılan muameleyi yapın". Yani direkt olarak "kitab sahipleri" veya "ehl-i kitap" olduklarını söylememişti. Ayrıca, Hz. Peygamber efendimiz (a.s) Hacar'lı Mecusilere gönderdiği mektupta şunları açıkça yazmıştı: "Eğer İslamiyeti kabul ederseniz, siz de bizim sahip olduğumuz haklara sahip olacaksınız ve siz de taşıdığımız mesuliyetleri taşıyacaksınız. Fakat İslamiyeti kabul etmeyenler cizye ödeyecekler, kestikleri hayvanların etleri yenmeyecek ve kadınlarıyla kimse nikâh etmeyecek."[16]

Hz. Peygamberin bu tatbikatı Kur'an'da yer alan şu ayete dayanmaktadır. "Şüphesiz iman edenler; yani Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve Sâbiîlerden Allah'a ve ahiret gününe hakkıyla inanıp sâlih amel işleyenler için Rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur. Onlar üzüntü çekmeyeceklerdir."17 Bakara suresinde yer alan bu ayette Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sabiilerden bahsedilirken, bunların arasında Mecusilerden bahsedilmemektedir. Bu önemli bir durumdur. Bu yüzden Hz. Peygamber Mecusilerin İslam'ı kabul etmemeleri halinde onları "Ehl-i kitap" arasından çıkaracağını ilan etmektedir[17].

---

[15] **Kütüb-i Sitte ve muhtasarı tercümesi**, İbrahim Canan, XV, 279,Ankara-1992.
[16] Mevdudi, I.500.
[17] Bakara, 2 / 62.

2. Zerdüşt kavramı ve etimolojisi

Zerdüştlük hakkında, İslam ve batılı kaynaklarda yapılan incelemelerde başlangıçta karşılaşılan en büyük sorun; Zerdüştlüğe dair tanım, kavramlaştırma ve isimlendirme açısından oluşmuş bir kaostur! Zerdüştlük konusunun incelenebilmesi ve sağlıklı anlaşılması ve anlatılması açısından; birçok isim ve kavramın sıralandığı bu din üzerinde ortak bir isim ve kavramlarda buluşmak zorunlu gözükmektedir.

Kurucusu Zerdüşte ithafen, Zerdüştilik olarak tanımlanan bu inanç biçimi, Kur'an ve Müslümanlar tarafından "Mecûsîlik" olarak adlandırılmıştır.[18] Mecusî isminin nereden geldiği üzerinde yapılan yorumlarda karşımıza hep ateş kültü anlatımları geçmektedir. Eski İranlılar, ateşe tapmak için dağların tepelerinde kurban keserlerdi. Bu ayinleri, "Magus" denilen din adamları yönetirdi. Bu kelime daha sonra ateşe tapmanın adı olmuştur. Arapça ve İbranice'de "Mecûs" olarak bilinmiştir[19].

İran ve batılı kaynaklarda ise Zerdüşt ismi veya bu ismin değişik yazılımları veya türevleri şeklinde yer almaktadır. Zann-i galibe göre Zerdüşt için bilinen en sağlıklı isim Pehlevîce Zârathestra ismidir. Erdebîler bu ismi tahrif ederek Zârastro demişlerdir. İsimlerin sonları, Pehlevî dilinde de, Sanskritçe'de olduğu gibi mutlaka hemzeli olur ve fethalı olarak okunurdu. Bu hemzeyi belirtmek için günümüzde "*Elif*" harfi konulmaktadır. Buna göre Zârâtistra kelimesinin sonu fetha sesiyle okunur. Klasik Pehlevi dilinde "*Tâ*" harfinin yerini Sasanî Pehlevîce' sinde "*Dal*" harfi almıştır. Örneğin Pehlevîce'de "Yezata" kelimesi Sasanî

---

[18] Hacc, 22 / 17.
[19] Ebu'l-Kelâm Âzâd, **Zülkarneyn Kimdir**, İstanbul 2004, 91.

Pehlevîce'sinde "Yezdâ" şeklinde yazılmıştır. Zamanla bu kelime de tahrif edilerek "Yezdan" şeklini almıştır. Bu değişiklik Pers dininin kurucusunun isminde de yaşanmıştır. Nitekim onun ismi de Zârahestra'dan Zerdehüşt şekline dönüşmüştür. Araplar bunu da tahrif ederek Zerleit veya Zerdüşt demişlerdir." [20]

Bunun yanı sıra Latinceleşmiş şekli "Zaratustra", Yunancalaşmış şekli ise "Zorouss"tur. Zerdüşt'ün kurduğu bu dine Batı'da "Zoraastrianizm", veya bu dindeki Tanrı için kullanılan Ahura Mazda ismine istinaden "Mazdeizm" veya ülkeye atfen **Parsizm** denir."[21]

Anlaşılacağı üzere Zerdüştlük/Mecûsîlik'i tanımlamak için oldukça zorlanılmaktadır. Bu din ve kurucusunu anlamak ve anlatmak için öncelikle isim problemini aşmak ortak bir zeminde buluşmak gerekmektedir.

3.Zerdüşt'ün kimliği, zamanı ve yaşadığı coğrafya

Zerdüşt'ün doğduğu ve yaşadığı dönem hakkında karışık rivayetler bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda Zerdüşt'ün yaşadığı coğrafya ve biyografisiyle ilgili geniş bilgiler yer alırken; bazı kaynaklar Zerdüşt'ün tam olarak ne zaman ve nerede ortaya çıktığını bilinmediğini, Zerdüşt'ün hayatıyla ilgili bilgilerin daha çok efsanelere dayandığını, ne yaşadığı

[20] Ebu'l-Kelâm , 86.

[21] Ekrem Sarıkçıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi**, Mecusilik mad., Isparta, 2008, 119-126,

tarihle ve ne de yaşadığı yer ile ilgili kesin bilgilere ulaşıldığını bildirmektedir[22].

İran'da yaşamış olan "Spitamalar adıyla bilinen soylu bir aileye mensup olan Zedüşt'ün"annesi Dugdova, babası Poyruşaspa'dır[23]. Spitama soyuna mensup oldukları söylenir. Zerdüşt, beş kardeşten üçüncüsüdür. Yedi yaşına gelince, babası onu zamanın adetleri gereğince bir mürebbiye teslim eder. On beş yaşlarına gelince, yaşıtlarına göre onun çok daha gelişip olgunlaştığı dikkati çeker. Yirmi yaşlarında çevre bölgelerde seyahatler yapmaya başlar. Babası oğlunu evlendirmek için bir kız beğenirse de, adetlerine muhalif olmasına rağmen, Zerdüşt evleneceği kızı görmekte ısrar eder, görür ve öyle evlenir. Ancak bu hanımın ismini bilmiyoruz. Ondan İşatyastra adında bir oğlu ve üç kızı olduğu rivayet edilir.[24] Zerdüşt, Kral Viştaspa'ya kendi dinini benimsettikten sonra O'nun sarayında kalarak inancını yüksek devlet görevlileri arasında yayar. Kızlarından birini de Kral'ın Vezirleri'nden Camasp ile evlendirir.[25] M.Ö. 551'de Tahran yakınlarında ölür.[26]

Zerdüşt'ün hayatıyla ilgili bilgiler arasında kaynakların ihtilaf ettiği konulardan birisi de yaşadığı dönem meselesidir. Onun yaşadığı dönemle ilgili iddialar şunlardır: 1) Zerdüşt yaklaşık m.ö.

---

[22]Ebu'l-Kelâm 87, Şamil İslam ansiklopedisi, Zerdüştlük mad, VIII, 344; http://www.ulumulhikmekoeln.de/genel_dusunce_tarihi/iran.htm#_ftnref1; Ali Erbaş, **DTAD**. Ankara-2000, II, 269,

[23] Şamil İslam ansiklopedisi, Zerdüştlük mad., VIII, 344.

[24] Ekrem Sarıkçıoğlu,, Mecusilik mad.. 119-126,; http://www.ulumulhikmekoeln.de/geneldusuncetarihi/iran.htm#_ftnref1.

[25] http://www.ulumulhikmekoeln.de/geneldusuncetarihi/iran.htm#_ftnref1

[26] http://www.ulumulhikmekoeln.de/geneldusuncetarihi/iran.htm#_ftnref1; Zerdüşt'ün babasının adı Puruşesb, anasının adı Doğduye'dir; Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ankara-2002, 119.

1000 yıllarında veya Ahamenidler devrinde yaşamıştır. 2) Yunan yazarları ise, onu çok eski devirlere götürmüşler ve Eflatun'dan 6000 sene önce yaşadığını iddia etmişlerdi. 3) m.ö. 2000 yıllarında yaşadığı ileri sürülmüştür. 4) İran kaynaklarına göre ise, Zerdüşt Büyük İskender'den 258 sene önce yaşamıştır ki, tarihçilerin çoğunluğu bu tarihi esas kabul ederler. Yani Zerdüşt'ün m.ö. 6. Yüzyılda Ahamenidler devrinde yaşadığı kanaatindeler. Farsça çivi yazılarından ve Yunan rivayetlerinden öğrenilen, Büyük Daryus'un babası Viştaspa (m.ö. 621-581) ile Yasna 51,16 da zikredilen Zerdüşt'e inanan hükümdar Viştaspa'nın aynı kimse olduğu kanaati, bu görüşleri kuvvetlendirmektedir. Buna göre, Viştaspa, Zerdüşt'ün dinine girerek onda büyük bir imparatorluğun kurulması için gerekli enerjiyi görmüş olmalıdır. Bu hesapla Zerdüşt'ün m.ö. 630 yılında Horasan bölgesinde doğduğu anlaşılmaktadır."[27]

Zerdüşt'ün "yaşadığı yerin ise Madie ve Doğu İran'ın değişik bölgeleri, daha geniş manada Afganistan veya Aral denizi havzası olduğu tahmin edilmektedir."[28] Biruni'ye göre Zerdüşt'ün yaşadığı yer; " Azerbaycan ve Belh"[29] bölgeleridir. "Yerli rivayetlere göre, Zerdüşt Arya ülkesi denen bir bölgede yaşamıştır. Burası, genellikle kabul edildiği gibi, İran'ın doğusudur."[30]

Kaynaklarda Zerdüşt'ün doğduğu tarihle ilgili olarak rastladığımız ilginç tespitlerden biri de şudur: Prof. Gildner, Zerdüşt-'ün ortaya çıkışının milattan önce altı asırdan öte gitmediğini söylemiştir. Birçok bilgin de bu görüşü kabul etmiştir. Onun görüşünü

---

[27] Ekrem Sarıkçıoğlu, , Mecusilik mad.. 119-126.

[28] Ali Erbaş, , **Dinler tarihi araştırmaları dergisi** II, 269,

[29] Günay Tümer, **Birûni'ye göre dinler ve İslam dini**, doktora Tezi, 120; Ebu'l-Kelâm Âzâd, 87.

[30] Ekrem Sarıkçıoğlu, , 119-126.

doğru kabul ettiğimizde, Zerdüşt'ün Kûruş'la çağdaş olması gündeme gelmektedir.[31]

Bütün bu rivayetlerin ortak noktası Zerdüşt'ün, kadîm dönem ismi ile Pers/Fars olan, yakın dönemde İran olarak adlandırılan medeniyetin topraklarında doğmuş ve yaşamış olduğudur. Yaşadığı topraklar tam bir inanç ve kültürler harmanı olarak adlandırılabilecek bir coğrafyadır ve her türlü –dini ve kültürel- alışverişe müsait geçiş alanıdır. Bu yüzden Zerdüştlüğün tarifinde ve muhtevasını tanımlamada zorluklar çıkmaktadır. Çünkü her türlü inanç ve kültürel sistemler bu bölgedeki din ve inançlarda hem çıkış hem olgunlaşmalarında etkileşimlerde bulunmaktadırlar. Zerdüşt'lükte bu etkileşimlerden müstağni olamamıştır.

4.Zerdüşt'ün toplumdaki sosyal konumu

Zerdüşt'ün yaşadığı Pers/İran coğrafyasındaki zengin inanç ve kültürler yapısı ve karşılaştığı sosyal, ekonomik ve akidevî sorunların onu, yeni bir din kurmaya ittiği yorumlanmaktadır. "Yirmi yaşlarından sonra, Zerdüşt'te büyük ruhsal değişiklikler olur. Sık sık dağlara ve ıssız yerlere çekilerek kendine has bir inziva hayatı sürmeye çalışır."[32]

"Zerdüştün ortaya çıktığı dönemde üç sosyal sınıf dikkatimizi çekmektedir: Kabile reisleri - Rahipler - Savaşçılar ve Çiftçiler ile sığır yetiştiricileri. Bu toplumsal gruplar kendilerine göre dini bir yapıya sahiplerdi. Meselâ, her sınıfın kendine has bir Tanrısı vardı. Bunlara deava denirdi. Buna göre Mitra ve Varuna'nın da içinde yer aldığı Ahuralar, kabile reislerinin Tanrılarıydı. Muhte-

---

[31] Ebu'l-Kelâm Âzâd, , 87.
[32] Ekrem Sarıkçıoğlu, , 119-126.

melen Zerdüşt, bu Hind kökenli dini motiflere pek önem vermemiş ve dini öğretisini Ahura Mazda üzerinde merkezileştirmiştir."[33]

Ali Şeriati, bu hususta şu yorumu yapmaktadır: "Mitraizm ve Zerdüşt'ten önceki ilkel dinler İran'ın yeni ihtiyaçlarına cevap veremez hale geldi. Yeni şartlara, sosyal, iktisadî ve ahlakî ihtiyaçlara cevap hitap edecek, mevcut duruma uygun bir din gerekiyordu. Mesela daha önce hayvancılık yapanlar, artık kabile şeklinde yaşıyordu; bu nedenle tanrı için kolayca kurban kesebiliyorlardı. Bu dönemin arkasından çiftçilik dönemine ve böylece şehir ve köy hayatına geçtiler. Çiftçilik düzeninde kurban kesmenin zararlarını görebiliyorlardı. Hayvancılıkla uğraşmamaları sebebiyle kurban kesmek artık onlar için zorlaşmıştı. Bunun için önceki hayvancılık döneminde çok kolay uygulanan bir geleneğin gerçekleştirilmesi çok zor ve imkânsızdı. Ortaya çıkan bu güçlük sebebiyle böyle bir geleneğe ilgi azaldı ve Tanrı ile ilişki de kendiliğinden terk edildi. Bu sebepten dolayı Zerdüşt kıyam etti ve Tanrı'ya bağlılığı temin etmek için yeni bir din kurdu."[34]

Kurduğu "bu dine adını veren Zerdüşt, dinler tarihçilerince ve Batılı bilim adamlarınca bir reformist ve hatta peygamber olarak anılır"[35]

Bir başka yoruma göre "Aslında Zerdüşt tamamıyla yeni bir mesaj getirmemiş, öğretisini eski arî geleneği üzerine inşa etmiştir.

---

[33] Mehmet Aydın, Zerdüşt mad., Konya-2005, 849-853, http://www.ulumulhikmekoeln.de/geneldusuncetarihi/iran.htm#_ftnref1

[34] Ali Şeraiti, Dinler tarihi, 377.

[35] Huzeyfe Sayım, , 92.

O bunu zamanın ihtiyaçlarına göre değiştirerek yapmıştır."[36] Bu yorumda büyük bir haklılık payı görmekteyiz. Çünkü Asya ile Avrupa ve Afrika kıtalarına geçişte köprü bir ülke olan Pers/İran coğrafyası; hem ticaret yolları üzerinde olması hem de her türlü insani göçlerin geçiş odağı olması hasebiyle kültür ve dinlere ev sahipliği yapabilmekte ve bunlardan etkilenmekteydi.

Dolayısıyla coğrafyası üzerinde birçok din ve inançları barındırmakta olan bu topraklarda mevcut inanç ve dinlerden harmanlanan yeni bir eklektik Zerdüşt dini ortaya çıkarıldığı yorumu bizce çok önemli bir tespit olarak görünmektedir.

5.Zerdüştlük/Mecûsîlik dininde Tanrı kavramı

Başlangıçta tevhidi bir yapı arz eden Zerdüştlük'te, tek Tanrı kavramı dikkat çekmektedir. Ta ki şeytan olarak tavsif edilen "Angra Mainyu" yaratılana kadar. Ondan sonrasında bazı yorumculara göre monoteist yapı düalizme kaymıştır.

Zerdüştlükteki "İnanç sisteminin temelini, tapınılacak tek Tanrı, en yüce Tanrı Ahura Mazda oluşturur. Ahura Mazda göklerin ve yerin, diğer bir deyişle maddî ve manevî dünyaların yaratıcısıdır."[37] "Ahura ve Mazda kelimeleri ayrılmayan bir bütün teşkil ederler. Kelime olarak Ahura "Rab", Mazda, "Her şeyi bilen, hâkim" manalarına gelir. Doğrudan doğruya tanrı kelimesi ise, Gatalarda hiç geçmez."[38]

---

[36] Huzeyfe Sayım," Zerdüştîlik'de Kozmogoni ve yaratılış", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Sayı : 16 Yıl : 2004/1, 92

[37] Şamil İslam ansiklopedisi, Zerdüştlük mad., VIII, 344.

[38] Ekrem Sarıkçıoğlu, , Mecusilik mad.. 119-126.

Zerdüşt'ün yazdığı veya ondan sonra derlendiği ileri sürülen Avesta haricinde arkeolojik kalıntılarda da Ahura Mazda'nın ismine rastlanmıştır. "İstahr şehrinde büyük bir kaya kitabesi vardır. İmparator Dârâ bu kitabede, kendisine tâbi olan ülkelerin isimlerini kaydetmiştir. İşte bu kitabede "Ahura Mazda" ismi sık sık geçmektedir."[39]

Yaratıcı olarak kabul edilen "'Her şeyi bilen Rab' anlamına gelen Ahura Mazda…kendisinde hiçbir kötülüğün olmadığı bir dünya olan Airyana Vaeja'yı "[40] yaratmıştır.

Zerdüştlükteki tanrı kavramı Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam dini ile yakınlık arz etmektedir. Üç dinde de tanrı tek ve her şeyin yaratıcısıdır. Evveli yoktur. Görünen her şeyi o yaratmıştır. Bu açıdan bakıldığında Zerdüşt'lük inancındaki Tanrı Ahura Mazda kavramı vahdaniyeti temsil etmekte ve "semavi" dinlerle aynı inançta buluşmaktadır.

Ahura Mazda bu yaratılış esnasında Zerdüşt inancının temelini teşkil eden bir varlık olan "Angra Mainyu"yu da yaratmıştır. " Ahura Mazda, Angra Mainyu'nun geleceğini önceden biliyordu ve zamanı gelince Angra Mainyu karanlıktan zuhur etti."[41] "Ehrimen"[42] adıyla da anılan bu varlık; Tanrı Ahura Mazda karşıtı tüm karanlık ve şerrin temsilcisi olacaktır. "Agra Mainyu'ya da Ehrimen denildiği nakledilmektedir."[43]

İsimlendirme ve kavramlaştırma açısından zorlanılan bir varlık olan Angra Mainyu'nun değişik isimlendirmelere uğradığı

---

[39] Ebu'l-Kelâm Âzâd, , 89.
[40] Huzeyfe Sayım, , 96.
[41] Huzeyfe Sayım, , 93.
[42] Ali Erbaş, , II, 275.
[43] Mehmet Aydın, A. 849-853.

anlaşılmaktadır. "Şeytan için konulan Angra Mainyu ismi, zamanla değişmiş ve "Anuremîn" şeklini almıştır. Daha sonra da "Ehrimen" denilmeye başlamıştır."[44]

Sami dinlerdeki "Şeytan"ın karşılığı olarak kavramlaştırılan Angra Mainyu; Zerdüştlükteki monoteist yapıyı, dualist hale ulaşacak derecede, Tanrı Ahura Mazda ile ortak vasıflarda bir karakter haline getirildiği görülmektedir. "Yüce Rab Ahura Mazda bütün zıtlıkların yaratıcısıdır. Zira ikiz oğullar olan Spenta Mainyu (İyilik Yapan Ruh) ve Angra Mainyu (Olumsuzluğu Yapan Ruh), hakikat (asha)in ve yalan (druj)ın düzeni arasındaki seçeneklerdir. Bunlar ise düşünceler, sözler, iyi veya kötü amellerden ibarettir. Bunlar bir anlamda Ahura Mazda'yı kötülüğün yaratıcısı yapar; zira yalan (druj) Angra Mainyu'nun seçiminin önüne geçer. Çünkü bu, onun oğludur."[45]

Zerdüşt inanç sistemine göre "yaratılış dört devirden oluşan on iki bin yıllık bir zamanı kaplar"[46] "Mecusiliğe göre, yaratılıştan kıyamete kadar zamanın süresi her biri üçer bin sene devam eden, dört devreden meydana gelen 12.000 senedir. Muhtemelen, 12 sayısı burç ve ayların sayıları ile ilgili olabilir. Başlangıçta, Zervan'dan meydana gelen ikiz varlıktan biri olan Angra-Mainyu, Ahura-Mazda'yı kıskanarak ezelde saldırmışsa da, başarı gösterememiştir. Aradaki düşmanlık devam edip gelmiştir. Bundan sonra da Tanrı Ahura-Mazda ve Angra-Mainyu arasında başlayan savaş 9.000 sene sürecektir"[47]

---

[44] Ebu'l-Kelâm Âzâd, , 93.
[45] Huzeyfe Sayım, , 97.
[46] Huzeyfe Sayım, 93.
[47] Ekrem Sarıkçıoğlu, , Mecusilik mad.. 119-126.

Tanrı Ahura Mazda, ikinci üç bin yıllık devrede ruh olarak yarattığı varlıklara maddi olarak biçimlendirir. Ahura Mazda iyilikleri kapsayan varlıkları ve düşünceleri yaratırken; Angra Mainyu bunun karşıtı şer ve zararlı unsurları yaratır. "Bu dönemde Ahura Mazda, iyi düşünce (Vohuman)yi, aynı zamanda diğer beş meleği de yarattı. Ehrimen buna mukabil olarak zıt altı kuvvet yarattı."[48]

"Üçüncü devre ise Angra Mainyu'nun, Ahura Mazda'nın güzel yaratıklarına müdahale etmesiyle başlar; Kötü Ruh hastalık, yıkım ve zararlı varlıkları yayar. O, suları, yeryüzünü, bitkileri ve ateşi, bunlara ilâveten ilk insanı ve ilk boğayı öldürür. Bu devir, ilk insandan Zerdüşt'e kadar, insan ırkındaki değişmeleri de kapsar"[49]

Bu ikinci, üç bin yıllık devrenin sonunda, Angra Mainyu adı verilen, İslam dinindeki "şeytan" karşılığı olan/olabilecek bir varlık, Ahura Mazda'ya karşı koymaya başlar. İşte bu aşamadan itibaren yaratılış iyilik ve kötülük temelinde şekillenmeye başlar. Yani Zerdüştlük "dualist" bir yapıya bürünür. "Kötü varlıkların başında Angra-Mainyu, diğer adıyla Ehriman bulunur. Emrindeki şer kuvvetler, dünyayı kaplamıştır. Zamanla sayıları artmaktadır. Bu şer kuvvetler, genellikle Zerdüşt öncesi politeist İran'ın ilâhlarıdır. Zerdüşt, bunların anlamlarını ters çevirerek, kötü ruhlar olarak vasıflandırmıştır. Sonraki devir Avesta yazılarında ise, İranlılar, düşmanlarını Ehrimen'in hizmetindeki şer kuvvetler olarak görmüşlerdir. Meselâ, Yunanlılar, Romalılar, Türkler ve Araplar, şeytanın askerleri olarak vasıflandırılmışlardır."[50]

---

[48] Huzeyfe Sayım, , 94.
[49] Huzeyfe Sayım, , 94.
[50] Ekrem Sarıkçıoğlu, , Mecusilik mad.. 119-126.

Zerdüşt dinindeki Tanrı inancı, yaratılışta monoteist bir yapı arz ederken, daha sonraları Angra Mainyu'nun yaratılışı ile birlikte dualist bir yapıya dönüştüğü anlaşılmaktadır. "Zerdüştîlik'in temelini iyilik ve kötülük zıtlığı üzerine kurulmuş olan düalizm oluşturur."[51]

"Zerdüşt dünyadaki çeşitli hadiselerin kaynağını yukarıda bahsettiğimiz hayır ve şer kuvvetlerin, yani meleklerin ve şeytanların faaliyetleri olarak görmüştür. Ona göre, Tanrı Ahura-Mazda ve emrindeki melekler bütün canlıları iyiliğe ve güzele sevk ederken, Angra-Mainyu ve emrindeki şeytanlar da kötülüğe ve yanlış yola sevk etmektedirler. Dünyada bu iki kuvvet, mutlak hâkimiyeti sağlamak için birbirleriyle mücadele halindedirler. Bu kuvvetler, yalnız ahlâkî değil, metafizik olarak da anlaşılırlar. Pozitif bir kuvvetle, negatif bir kuvvet, yaratıcı bir kuvvetle, yıkıcı bir kuvvet ezelden beri karşı karşıya bulunmaktadırlar. Bunlar, çok vakit ezelde Zaman Tanrısından (Zervan'dan, Dehr'den) çıkan "İkizler"; Ahura Mazda, Angra Mainyu olarak da gösterilirler. Bazen, aydınlık ve karanlık olarak yan yana getirilirler. Aydınlığın efendisi Tanrı Ahura-Mazda, karanlığın efendisi Şeytan Angra-Mainyu sayılır. Bu zıt kuvvetlerin mücadelesinde, nihâî zafer Ahura-Mazda'nın olacaktır."[52]

"Zerdüştlük, düalist bir karakterle takdim edilse de Angra Mainyu'yu da Ahura Mazda yaratmıştır. Ancak zaman içinde Angra Mainyu'ya ayrı bir varlık verilerek bağımsız hale getirilmiş olma ihtimalini de unutmamak gerekecektir. Nitekim birçok dinler tarihçi buna dayanarak, Zerdüştlüğün Monoteist yapısına işaret

[51] Huzeyfe Sayım, 94.
[52] Ekrem Sarıkçıoğlu, , Mecusilik mad.. 119-126,

etmiştir. Ancak, Zerdüştlüğün düalist karakteri üzerinde duranlarda olmuştur. Zerdüştlüğü düalist yapıda görenlere göre sonunda Ahura Mazda, Angra Mainyu'yu mağlup ederek, dünyayı sadece iyilikle dolduracaktır. Düalist anlayışlar, Zerdüşten sonraki bazı dönemlerde önemli hale gelmiştir."[53]

Zerdüştlükteki şeytan ile İslam'daki Şeytan inancı arasındaki farkı Ali şeraiti şöyle tanımlamaktadır. "İslam'da da Zerdüştîlik'te olduğu gibi Şeytan vardır. Ancak Şeytan Allah'a karşı değil, insana karşı savaşır. İslam ahlak anlayışında da hayır ve şer ayırımı vardır. Fakat bu ayırım, insan hayatında ve dünyasında gerçekleşmektedir. "[54]

Zerdüşt'lükteki Tanrı ve Şeytan kavramı bunun getirdiği düalizm üzerine, Ebu'l-kelam Azad'ın ilginç tespitleri bulunmaktadır. "İnsanlar, Zerdüşt dininin ulûhiyet ve düalizm esasları üzerine kurulduğunu zannetmişlerdir. Düalizm, evrende iki ilahın bulunduğunu söyler: İyilik ilahı, kötülük ilahı. Zerdüşt öncesinde mecûsilerin böyle bir inanışları vardı. Ancak yapılan derin inceleme ve araştırmalar bu zannın yersiz olduğunu ortaya koymuştur. Zerdüşt evrende iki aslın, yani hayır ve şerrin bulunduğunu söylemiştir. Ama o, birbirlerine denk iki ilah var olduğunu söylememiştir. Hâlbuki mecûsîlerin temel inanışları buydu. Zerdüşt ise, bunu kesin bir dille inkâr etmiştir. O, ahlâkta düalizmi ifade etmesine rağmen ulûhiyetteki düalizmi asla kabul etmemiştir. Yaşadığımız çağda Zerdüşt dinine mensup bazı İranlılar, Zerdüşt dinini düalizmden tamamen tecrid etmeye çalışmışlardır. Ancak bu çabaları, türlü zorlamalardan uzak kalamamıştır. Bu tür çabalara gerek

[53] Mehmet Aydın, 849-853.
[54] Ali Şeraiti, 304.

yoktur. Zerdüşt'ün dile getirdiği düalizmin gerçek yüzü nedir? Bu düalizm, evrende iki aslın bulunduğunu ifade etmekten öte gitmemektedir. Bu iki asıl, hayır ve şerdir. Ona göre şerre sebep olan "Angra Mainyu-Ehrimen" yani şeytandır. Dualizmin bu türü, bütün dinlerde mevcuttur. Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam dinlerinin hepsinde bu ikilem vardır. Üç din de şeytanın varlığını kabul etmektedir. Avesta'da zikredilen "Angra Mainyu"yu tahlil ettiğimiz zaman, üç semavi dindeki şeytan ile onun arasında özde bir farklılık olmadığını görüyoruz. Burada karşımıza temel bir mesele çıkmaktadır: Evrende her şeyi iyi veya kötü olarak tanımlamak mümkün değil midir? İyi veya kötü olarak adlandırdığımız şeylerin dış âlemde varlıkları olmayıp sadece bize göre içsel oldukları doğru değil midir? Bunu kabul ettiğimizde şeytan veya "Angra Mainyu" gibi varlıkların mevcudiyetine ihtiyaç kalmamaktadır. Ama iyilik ve kötülük için birbirlerini dengeleyen iki hakikat bulunduğunu söylediğimizde, düalizmi bir şekilde kabul etmekten başka çare kalmamaktadır. Düalizme hangi ismi verirsek verelim, bir şekilde varlığını kabullenmemiz gerekmektedir. Düalizmin inanç dünyamızdaki yeri de boşalmayacaktır. Platon, Devlet adlı kitabında Socrates'in şu sözünü aktarmaktadır: Evrende kötülük, iyilikten daha yaygındır. Kötülüğün sebebi Allah olamayacağına göre, bunu başka bir varlıkta aramak gerekir. Bu arayış da bize şeytana, ya da "Angra Mainyu"ya götürecektir. Tevrat'ın Tekvin bölümü, Âdem (as) ile şeytanın kıssasını anlatırken Zerdüşt'ün Avesta'sı da "Cem" ile "Angra Mainyu"nun kıssasını aktarmaktadır. İsim ve mekânlar farklı olsa bile her iki kıssada da aynı hakikat anlatılmaktadır."[55]

[55] Ebu'l-Kelâm Âzâd, , 94-95.

Zerdüştlükteki “Angra Mainyu-Ehrimen” Şeytan kavramı; Tevrat'ın, Eyub kitabında anlatılan kıssadaki Yehova ile Şeytan arasındaki Eyub üzerine çekişmeye dayalı anlatımları çağrıştırmaktadır. "RAB Şeytan'a, "Peki" dedi, "Sahip olduğu her şeyi senin eline bırakıyorum, yalnız kendisine dokunma." Böylece Şeytan RAB'bin huzurundan ayrıldı."[56] "Şeytan, "İnsan canı için her şeyini verir. Elini uzat da, onun etine, kemiğine dokun, yüzüne karşı sövecektir." RAB, "Peki" dedi, "Onu senin eline bırakıyorum. Yalnız canına dokunma."

Böylece Şeytan RAB'bin huzurundan ayrıldı. Eyüp'ün bedeninde tepeden tırnağa kadar kötü çıbanlar çıkardı."[57]

Tevrat'ın Eyub kıssası’ndaki Rab Yehova ile Şeytan arasındaki iyi kötü üzerine diyaloglar ve bunun Eyub üzerinde gerçekleşen sonuçları, Zerdüşt inancındaki iyi-kötü; Ahura Mazda ve Angra Mainyu kavramları ile özdeşleşmektedir. [58]

6.Zerdüştlük'teki Tanrı kavramına Kur'an perspektifinden bir yorum

Zerdüştlük'teki Tanrı kavramı hakkında batılı ve İslam bilginleri yorumlarında, monoteist ve dualist bir yapı ile ilgili görüşler ileri sürmektedirler. Bununla birlikte dikkatten kaçırılmaması gereken önemli bir husus daha vardır. Bazı İslam bilginlerinin Zerdüşt’ü bir Tanrı elçisi olarak değerlendirmiş olmalarıdır.

[56] Tevrat/Eyub1/12.
[57] Tevrat/Eyub2/4-7.
[58] Bakınız; Tevrat/Eyub kitabı.

Nitekim İslam'ın temel kitabı Kur'an-ı Kerim'de Zerdüştlük / Mecûsîlik hakkında ki: "*Mümin olanlar, Yahudi olanlar, Sâbiîler, Hıristiyanlar, Mecûsîler ve müşrik olanlara gelince, muhakkak ki Allah, bunlar arasında kıyamet günü hükmünü verir*."[59] Açıklama bu hususta bazı çağrışımlara zemin hazırlamaktadır. Bu ayetten hareketle, Firdevsî ile aynı dönemde yaşamış bir tarihçi olan Ebu Reyhan el-Bîrûnî, *el-Asâru'l-Bâkıye* adlı eserinde Zerdüştlük ile Mecûsîlik arasında ayrım yapmaktadır İşrâk felsefesinin şeyhi Şihâbuddîn el-İşrâkî de Hikmetu'l-İşrâk adlı kitabında Zerdüşt'ün bir peygamber olduğunu yazmıştır.[60]

7.Yaratılış inancı

Zerdüştîliğin kozmogonisine göre arzın merkezinde Hara Dağı ve yerin bütünüyle etrafında Harburz Dağları vardır. İnsanlar yeryüzünün yedi bölümünün sadece birisinde, Khavaniratha'da otururlar. Onun güneyinde Hara'dan akan sular Vuruksha denizini teşkil eder. Bu denizin ortasında göksel cevher (kristal)den meydana gelmiş bir dağ vardır; onun üzerinde de bütün ağaçların ilk örnekleri ve aynı şekilde Ölümsüzlük Ağacı veya Beyaz Haoma vardır. Vurukasha nehrinden ayrılan iki nehir, Khwaniratha'ya batıda ve doğuda sınır çizerler. Diğer dinlerde de bulunan dünyanın merkezi kavramı ve kutsal dağ motifi Zerdüştîlik'te de bulun-maktadır. Arilerin yaşadıkları yer, yeryüzünün merkezidir ve onun tam ortasında Harabareza (Elburz) dağı vardır. Zerdüştîliğe göre evren kristal gökten insanlara varıncaya kadar altı safhada yaratılmıştır."[61]

[59] Hacc, 22 / 17.
[60] Ebu'l-Kelâm Âzâd, , 9.
[61] Huzeyfe Sayım, 93.

Tanrı Ahura Mazda, ilk evrenin "Airyana Vaeja"yı yaratışından sonra ikinci üç bin'lik devrede altı safhada "gökyüzü, yeryüzü, bitkiler, ilk öküz ve ilk insan "Gayomart"ı yaratır."[62]

Tanrı Ahura Mazda'nın evren ve içindekileri yaratılış sıralaması ise şöyledir: "dünya yaratıklarından ilk önce gökyüzünü yarattı. İkinci olarak suyu; üçüncü olarak yeri; dördüncü olarak bitkileri; beşinci olarak hayvanları; altıncı olarak da insanlığı yarattı. Başlangıçta, önce insanların ruhları ve şuurları yaratıldı."[63]

Zerdüştlükteki sıralan evrenin yaratılışı evrelerinin, döneminin yaygın "Sami" dini olan Yahudilik'in, Kitab-ı Mukaddes anlatımları ve İslam dini Kur'an-ı Kerim beyanları ile benzerlikler bulunmaktadır. Kur'an'da, Tevrat'ta, Zerdüştîliğe benzer bir şekilde yaratılış safhalarını anlatmaktadırlar. Tevrat yaratılışı şöyle ifade eder: "Tanrı yarattıklarına baktı ve her şeyin çok iyi olduğunu gördü. Akşam oldu, sabah oldu ve altıncı gün oluştu."[64]

Kur'an ise evrenin ve varlıkların yaratılışı hususunda şunları beyan etmektedir. *" Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'a istivâ eden, geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah'tır. Bilesiniz ki, yaratmak da emretmek de O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir!"*[65]

Görüldüğü gibi Zerdüştlükteki zamanlama tasnifleri, evren ve varlıkların sırasıyla yaratılma ifadeleri; İslam ve Yahudilikteki yaratılış safhaları ile büyük oranda ayniyet ifade etmektedir.

---

[62] Şamil İslam ansiklopedisi, Zerdüştlük mad., VIII, 345.
[63] Huzeyfe Sayım, , ,95.
[64] Tevrat/tekvin1/31. Ayrıca yaratılış safhaları için bakınız: TekvinI/1 -31
[65] Araf, 7 / 54.

Tanrı Ahura Mazda iyilikler üzerine yaratılışı tamamlarken, Angra Mainyu ise onun yarattıklarının tam zıddını yaratır. " …tamamen ölüm olan Angra Mainyu geldi ve daevaların işi olan nehirdeki yılanı ve kışı yarattı. On ay kış, sadece iki ay yaz oluyordu. Ahura Mazda'nın yarattığı ikinci iyi topraklar Soğdluların ikamet ettikleri ovaydı. Buna karşı Angra Mainyu sığırlara ve bitkilere ölümü getiren çekirgeyi yarattı. Kısaca ifade edecek olursak Ahura Mazda'nın yarattığı her bir iyi ülke ve memleket karşılığında Angra Mainyu inkârı, gözyaşını, kibirlenmeyi, hastalıkları, büyüyü ve her türlü olumsuz şeyleri yarattı ve artık yeryüzünde kötülüğün bulunmadığı bir yer kalmadı."[66]

Yaratılışın ilk üç bin yıllık devresi sonundan başlamak üzere dualist bir yapı arz eden Zerdüştlükte, iki Tanrı ortadadır. Yaratılış bunların elinden gerçekleşmektedir. " Ahura Mazda, Angra Mainyu'ya aralarında barış olmasını teklif etti, fakat bu gerçekleşmedi. O zaman Angra Mainyu diğer dokuz bin yılı kaplayacak, fakat sonunda "Işığın zaferi" ile tamamlanacak bir savaş ilân etti."[67]

8.Zerdüştlük'te ibadet:

a-Zerdüşt bir mümin için dünya üzerindeki yaşam

Zerdüştlüğü inananlar için "İran yöresinde bir zerdüştî için bazen vehdin denirken, Hindistan ve Bombay'da hudin denmiştir. Müslümanların İran'ı

[66] Huzeyfe Sayım, , 93.
[67] Huzeyfe Sayım, , 93.

fethinden önce zerdüştî'ler için mazdayasna ismi de kullanılmıştır. Batılıların mazdeen olarak değiştirdikleri bu terim, kelime itibariyle "Ahura Mazda'ya ibadet eden" anlamına gelmektedir. Mazdeen'e, Peygamber zarathustra tarafından tezkiye edilmesi sebebiyle "temizlenmiş" anlamında Zarathustri de denir."[68]

"Zerdüştîlik'te din kişinin iç dünyasına ait amellerini temsil eder. Yansa üzerine yazılan Pehlevîce şerhde din(daena), amel olarak anlaşılmıştır. Zerdüşt din büyükleri de "din"i insanın sürekli yaptığı ameller olarak tarif ederler. "[69]

İyi bir Zerdüşt taraftarı şöyle tarif edilmektedir: "Bir tarla açmak, bir kanal kazmak, bir köprü yapmak, karınca ve kurbağa gibi zararlı hayvanları yok etmek İyi Tanrı'nın yararına hizmet etmek demektir."[70]

Zerdüşt'ün yaşam tasavvuruna göre "Ahura Mazda'nın gözü her zaman çalışkan çiftçinin üstündedir. Gerçek dindarlık oruçta ve ibadette değil, tarım çalışmalarındadır. Bacası tüten, içi tarım hayvanları ve besili çocuklarla dolu bir çiftçi evini seyretmek kadar Ahura Mazda'yı sevindiren hiçbir şey olamaz. Zerdüşt bu ilkelerin sadece İran halkı için değil, tüm insanlık için geçerli olması gerektiğini düşünmüştür."[71]

"Zerdüşt, Ehrimen'e ve yandaşı Daeva'lar'a kurban adanmasını kesinlikle yasakladı. Bu yasağın nedenlerinden biri de muhtemel ki kurban törenlerinin ve bu törenlerde kutsal bitki Haoma'dan hazırlanan içkiler içilmesinin yol açtığı taşkınlıklardı.

[68] Ali Erbaş, , II, 270.
[69] Ali Erbaş, II, 272,
[70] Huzeyfe Sayım, , 94.
[71] Orhan Hançerlioğlu, **Dünya inançları sözlüğü**, İstanbul-1993, 570.

Bazı bilginlerin ileri sürdüğüne göre Zerdüşt hayvan kurban etme törenlerini bütünüyle kaldırmamış, yalnızca bu törenlerin bir parçası olan içkili şenlikleri yasaklamıştı. Eskiden kalma ateş Kültü'ne ise dokunmadı. Çeşitli ayinleriyle bu kült, ruhban sınıfı oluşturan Magus'lar tarafından daha sonra geliştirilerek kesin kurallara bağlandı. Bu kült'ün merkezini oluşturan ateş tapınağındaki sonsuz ateş, rahiplerin ibadeti ve Haoma kurban törenleri ile ilişkisini hep korudu."[72]

"Zerdüştlük'ün kutsal kitabı olan Zend-Avesta'da kurbanla ilgili bazı bilgiler bulunmaktadır. Avesta'da "Fiber" (Suaygırı) denilen bir hayvanın kurban edildiği zikredilmektedir. Kurbanın esası avf'tır. Avesta'da kurbanla ilgili dikkat çeken bir husus da kurbanların, dağ tepelerinde, ırmak ve göl kenarlarında yüz at, bin sığır, on bin koyun şeklinde kurban edilmesinin istenmesidir."[73]

"Zerdüşt'ün koyduğu ibadet şekli hakkında fazla bir şey bilmiyoruz. Bugün Parsilerin yaptığı ibadet şekillerini, Zerdüşt'e dayandırma imkânı yoktur. Dine yeni girenlerin cemaate nasıl alındığı hakkında bir şey bilmiyoruz. Günümüzdeki inananlar, manevî bağlılık alâmeti olarak bir kuşak kuşanırlar. Zerdüşt'ün dinî reformunun ana sembolü, her türlü kanlı kurbanın reddidir. Karanlık mağaralarda yapılan Mitra'ya ibadet yerine, temiz ve gün ışığında yapılan ibadetler konmuştur. Geniş bir meydana kurulan mihrap önüne ateş yakılır ve eller havaya kaldırılarak dua edilir, Zerdüşt hayvan kurbanını kaldırarak, kurban yerine ateş yakma âdetini koymuştur. Bu ateş, Ahura-Mazdanın ateşi olarak vasıflandırılır. Açık meydanlarda kurulan ateş mihrapları, zamanla

---

[72] http://www.ulumulhikmekoeln.de/geneldusuncetarihi/iran.htm#_ftnref1.

[73] Selahaddin Beki, **Türk Mitolojisi'nde Kurban**, Akademik Araştırmalar, Yıl I, Sayı 3, 1996, 16-28.

gelişerek “Ateşgede” denen büyük mabetlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Genellikle ateşgedeler, kare şeklinde açık bir avlu ve buna bitişik, üzeri kubbeyle örtülü boş bir odadan ibarettir. Bu odada kutsal ateş yanar. Cemaat ise açık avluda toplanır ve ibadet eder. Eskiden mabetler gün ışığına kapalı, kutsal ateşin yandığı binalardı. Ateşe hiç bir insan eli değmezdi. Ateşi koruyan rahipler nefesleriyle ateşi kirletmemek için, ağız ve burunlarını modern cerrahlar gibi örterlerdi. Ateşi maşa ve kürekle karıştırırlar, üzerine takdis edilmiş odunlar koyarlardı."[74]

"Zerdüşt dininin en fazla önem verdiği boyut, ahlâk yasasıydı. Zerdüşt'e göre ahlâk, dinden ayrı bir unsur değildi. Oysa Yunan inancında ahlâk dinden ayrıydı. Zerdüşt, ahlâkı dinin ayrılmaz bir unsuru olarak görürdü. Din, onun gözünde ulusal bir kimlik de değildi. Bir takım harici görüntü ve kurallarla da sınırlı olamazdı. Aksine o, bireysel hayat için konmuş bir yasa ve düzendi. Nefs temizliği ve salih amel, onun dinsel öğretilerinin odağını oluşturmaktaydı. O, niyet, söz ve fiilin bu yasaya tamamen uymasını şart koşardı. Onun tebliğ ettiği bu yasa, şu üç kelimeyle özetlenebilirdi: İyi niyet, iyi söz ve iyi fiil. Prof. Grundy'nin de ifade ettiği gibi onun dini, “Hakikat ve fiil dini idi. O, dini Persler'in günlük hayatlarının bir hakikati haline getirmiş, güzel ahlâkı da dini için temel esas yapmıştı.”[75]

---

[74] Ekrem Sarıkçıoğlu, , Mecusilik mad.. 119-126,
[75] Ebu'l-Kelâm Âzâd, , 93.

b-Zerdüştîlikte namaz

Zerdüştîlikte de günde beş defa namaz kılınır. Sabah namazının Zerdüştlükte özel bir yeri olduğundan ve sabah namazına da insanları horoz kaldırdığından bu hayvan kutsal kabul olunur. Zerdüştîlerde asıl kıble güneştir. Güneş olmadığı zaman da daha önce görmüş olduğumuz gibi ateşe yönelinir."[76]

c-Zerdüştîlikte kurban

Mazdeizmin gelişmesinden önce İranda yığın halinde hayvan kesme suretiyle ömrün uzatılabileceğine dair bir inanç vardı. Zerdüşt bu inancı ortadan kaldırmak için çok mücadele etmiştir. Zerdüştün bu çabasının nedenini hayvanları koruma arzusunda olduğu kadar, sosyal görüş açısının genişliğinde de aramak gerekir. Nitekim bu toplu hayvan imhasının toplumun ekonomik gücüne olan menfi tesirlerini görmemek imkânsızdır. Toplumun fertlerinden büyük bir kısmının yiyecek et bulamazken, diğer bir kısmının da ömür uzatma ümidiyle toplu hayvan kesimini benimsemesi Zerdüştün sosyal adalet anlayışıyla bağdaşamıyordu; Bu sebeple kanlı, hayvan katliamları Gatalarda menedilmektedir. Ayrıca Yahudilerde olduğu gibi Zerdüştilikte de ateş yakmak kurban sayılmaktadır."[77]

Mircea Eliade ise Zerdüşt dininde kurban ibadetinin olduğunu savunmaktadır: "Zerdüşt bazı kanlı kurbanları mahkûm

---

[76] Cahit Can, "Zerdüştçülük, Zerdüşt Ve Hukuk (Avesta)", AÜHFD, 1968, C.25, S.1, 278.
[77] Cahit Can, 278-279.

etmişti gerçi, ancak hepsini reddettiği kesin değildir. Her ne olursa olsun, Avesta'da hayvan kurbanları bilinmektedir."[78]

e-Zerdüştlikte Tapınaklar: Ateşgede

Zerdüştî ateşgedeleri de bu sebeple Ahura Mazda'ya saygı göstermek için inşa edilmişlerdir. Ateşgedeler türlü devirlere göre değişik şekiller almakla beraber bunların hepsinde, içinde ateşin yandığı ateşdan denilen aletler vardır. Ateşban denilen ateş yakıcıları ise ağız ve burunlarını bağlıyarak nefesleriyle kutsal ateşi kirletmemeye çalışırlar. Ateşin yandığı yer daima mabedin ortasında bulunur, ve ateş orada devamlı yanar. Ateşgede dışında bir yerde ateş yakılacak oulrsa belli bir merasimin yapılması şarttır. Herhangi bir sebeple ateşe üflemek son derece günah ve derhal öldürülmeyi gerektirecek kadar ağır bir suçtur. Ateş ve güneş, horoz ve cennet kuşu ile sembolize edilirler."[79]

9.Zerdüştlükte Mesih-Mehdi inancı

Zerdüşt inanç sistemine göre evren'in yaratılışı dört devirden oluşan on iki bin yıllık bir zamanı kaplamaktadır. "Dördüncü devre, ölülerin dirilişi ve son yargılama ile bitecek olan dönemdir. Bu dönemde İran Messianizmi (Mehdilik) söz konusudur. Bu dönemin ilk bin yılın başlangıcında temiz bir bakireden Zerdüşt doğacak, onun tebliğinin tesiri on asır sürecektir. Daha sonra zamanın ilerlemesiyle dünyanın umumî ahlâkî durumu kötüleşecektir. Nihayet Zer-

---

[78] Mircea Eliade, **Dinsel İnançlar ve düşünceler Tarihi**, İstanbul-2003, I, 397.
[79] Cahit Can, 278.

düşt'ten sonra ikinci bin yılda, yine Zerdüşt'ün zürriyetinden bir peygamber gelecek ve bu durum üçüncü bin yılda da tekrar edecektir. Ancak üçüncü bin yılda gelen tebliğcinin ismi Saoshyant olacak ve o dünyaya hâkim olarak yeryüzünü şer kuvvetlerden temizleyecek, Zerdüşt'ün tebliğini yenileyecek, dünya Zerdüşt'e inananlarla dolacaktır. Bin yılın sonunda ise o, hâkimiyeti Ahura Mazda'ya teslim edecek ve bu suretle dünya son bulacaktır."[80]

"Kutsal kitapları Avesta'nın çekirdeği sayılan Gaîhalar'da saoşyant kelimesi genellikle kurtarıcı anlamında kullanılmaktadır."[81] "Soeshyant (manası: Herkese, âlemlere rahmet)"[82] anlamında olduğu da rivayet edilen "Saoşyant dünyaya gelmeden önce, dünyaya yalan ve kötülükler hâkim olacak, küfür ve ahlaksızlık yayılacaktır. O, şeriatın yasaklarını tutup Avesta'yı rehber edinerek yalan ve kötülüklerle mücadele edecektir. Tabiat değişecek, yıllar, aylar ve günler git gide kısalacak, toprak verimsizleşecek. Ekinler büyümez olacaktır, Güneş kararacak, zelzeleler birbirini takip edecek, ülkeye fakirlik ve felaket yayılacaktır. Saoşyant gerçek bir hükümdar olarak dünyayı hâkimiyeti altına alacak, ülkesini ilahi kanunlara göre idare edecek, zamanın bitimine (kıyamete) 57 yıl kala iki ayaklı cinsin bütün şeytanlarını yok edecek ve sonuçta hâkimiyeti Tanrı Ahura Mazda'ya devredecektir. Daha sonra bunu umumi haşir ve hesap günü takip edecektir."[83]

"Mecusi kültürü coğrafi ve tarihsel olarak en yüksek kültürlerin tam ortasında olduğu için mekân ve zaman olarak en yüksek

[80] Huzeyfe Sayım, , 94.
[81] Ekrem Sarıkçıoğlu, , Mecusilik mad.. 119-126,
[82] Kütüb-i Sitte ve muhtasarı tercümesi, İbrahim Canan, XV, 280.
[83] Ekrem Sarıkçıoğlu, , Mecusilik mad.. 119-126; Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, **Dinler tarihi**, Ankara-2002, 122.

kültürlerle ilişkide olabilecek tek noktadadır."[84] "Bu sebeple Mecusi/Zerdüşt dinindeki Mehdi tasavvurunun İran üzerinden Hindistan'daki Budizm ve Hinduizm'e geçtiği ve bu dinlerin kendi özelliklerine göre geliştiği görülmektedir."[85] "Mecusi/Zerdüşt dinindeki Mehdi inancının tarihte Babil Esareti (M.Ö. 586-538)'nden sonra Yahudiliğe de geçtiğini görmekteyiz. Pek çok Tevrat müfessiri de bu iddiayı doğrulamaktadır."[86]

"'mesih' kurtarıcı demektir. Mesih kelimesi İbranice'de meşiah (Mashiah) şeklinde kullanılmaktadır. Tabi bu Mesih kelimesinin İbranice olması, daha önceki dinlerde ve inanışlarda Mesih kavramının bulunmadığı anlamına gelmemektedir. Bununla beraber 'kurtarıcı mesih' beklentisi en fazla ve bir doktrin niteliğinde Yahudilik'te gözlenmektedir. 'Mehdi' ise, kanaatimize göre, Mesih figürünün Arap diline, İslam kültürüne uyarlanmasından başka bir şey değildir. 'Apokaliptik kültür' adı verilen, temelde Yahudi Kabbala öğretisine dayanan, gelecekte vuku bulacağı rivayet edilen olaylar dizgesinin hemen hepsi gibi, Mesih/kurtarıcı anlatıları da İslami kılıfa büründürülmekte zorluk çekilmemiştir." Konunun mütehassısları, bilhassa Zerdüştlüğe dikkat çekerek, İranlılar'ın Sasani kültürünü İslami alana taşıdıklarını belirtmektedirler."[87]

---

[84] Josebh Campbell, **Batı Mitolojisi**, Ankara-1995, 334.
[85] Ekrem Sarıkçıoğlu, , Mecusilik mad.. 119-126,
[86] Ekrem Sarıkçıoğlu, , Mecusilik mad.. 119-126,
[87] Mehmet Durmuş, "Mehdilik inancı üzerine", **Nida Dergisi** 2004 Kasım – Aralık sayısı.

10. Kıyamet ve Ahiret inancı

Zerdüştlüğün önemli inançlarından biri de kıyamet ve ahiret inancıdır. Semavî dinler olarak vasıflandırabileceğimiz İslam ve Hristiyanlık'ın kıyamet ve ahiret inancı ile uyuşmaktadır. "Dördüncü devre, ölülerin dirilişi ve son yargılama ile bitecek olan dönemdir." "Zerdüştlüğe göre dünya, büyük bir yangınla yok olacaktır. Yangından sonra yeniden kurulan dünyada, Ahura-Mazda'ya inanıp onun yolundan gidenler yer alacaktır. Çinvat köprüsünden geçen iyi ruhlar, yenidünyanın kuruluşuna kadar cennette bekleyeceklerdir. Kötüler ise, cehennemde kalacaklardır…Gathalar'da kıyametle ilgili öğretiler oldukça ilginçtir. Burada, insanı, ölümden sonra bekleyen şeyler anlatılır. Dünyadaki hayatla, ahretteki hayat, sıkı ilişki içindedir. Tanrı, iyilikleri mükâfatlandıracak, kötülükleri cezalandıracaktır. Ruhlar, bir nevi "sırat köprüsü" olan Çinvat Peretu'dan geçeceklerdir. Ahura Mazda'nın mahkemesinden sonra iyilik yapanlar sonsuz ışık ülkesine, kötülük yapan ruhlar ise karanlık ülkesine gideceklerdir."[88]

"Zerdüşt'ün ilginç fikirlerinden birisi de, içinde yaşadığımız dünyanın sonlu olduğu fikridir. Bu son dönemde Ehrimen yok edilecek, dünya kusursuz biçimde yeniden kurulacak, yenidünyaya yerleşen iyiler sonsuz mutluluk içinde yaşayacaklardır. Çok müphem olmakla beraber Gathalar'da ölülerin dirilişine de işaretlerde bulunulmuştur."[89]

"Zerdüştiliğin zaman anlayışı Sami dinler dediğimiz Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâmiyet'in zaman anlayışı ile benzerlik

[88] Mehmet Aydın, **Dinler Tarihine Giriş**, Konya-2008, 135
[89] Mehmet Aydın, A849-853,.

oluşturmaktadır. Bu dinlere göre zaman doğrusal bir çizgi gibi sonsuzluktan başlayıp sonsuzluğa doğru gider. Yaratılış ise belli bir noktada başlar, devam eder ve sonunda kıyamet dediğimiz bir sonla tamamlanır. Kıyametten sonra ise zaman sonsuz olarak devam edecektir. Doğrusal zaman anlayışı dışında Hint dinlerinde olduğu gibi bir de döngüsel zaman anlayışı vardır. Döngüsel zaman anlayışında yaratılış bir noktada başlar belli devirlerden sonra sona erer. Bir sükûnet döneminden sonra yaratılış yeniden başlar ve böylece tekrarlanarak devam eder."[90]

"Zerdüşt dininin esaslarından biri de ahiret hayatına inanmaktı. O, insan hayatının bu maddi âlemdeki ölümle son bulmadığını, aksine bundan sonra da bir hayat olduğunu söylerdi. Ona göre dünya hayatından sonraki hayatta iki âlem vardı: Saadet âlemi ve sıkıntı âlemi. Dünya hayatında Salih amel işleyenler, saadet âlemine girerken, benliklerini şerlerle kirletenler sıkıntı âlemine girerlerdi. Ruhun baki kalması da Zerdüşt dininin temel inançlarından biridir. O, nefsin fânî olduğunu, ruhun ise ölümden sonra bile baki olup yaptıklarının karşılığını göreceğini söylerdi."[91]

"Gathalar'da kıyametle ilgili öğretiler oldukça ilginçtir. Burada, insanı, ölümden sonra bekleyen şeyler anlatılır. Dünyadaki hayatla, ahiretteki hayat, sıkı ilişki içindedir. Tanrı, iyilikleri mükâfatlandıracak, kötülükleri cezalandıracaktır. Ruhlar, bir nevi "sırat köprüsü" olan Çinvat Peretu'dan geçeceklerdir. Ahura Mazda'nın mahkemesinden sonra iyilik yapanlar sonsuz ışık ülkesine, kötülük yapan ruhlar ise karanlık ülkesine gideceklerdir. Zerdüşt'ün ilginç fikirlerinden birisi de, içinde yaşadığımız dünyanın sonlu

[90] Huzeyfe Sayım, , 92.
[91] Ebu'l-Kelâm Âzâd, , 93.

olduğu fikridir. Bu son dönemde Ehrimen yok edilecek, dünya kusursuz biçimde yeniden kurulacak, yenidünyaya yerleşen iyiler sonsuz mutluluk içinde yaşayacaklardır. Çok müphem olmakla beraber Gathalar'da ölülerin dirilişine de işaretlerde bulunulmuştur."[92]

Zerdüşt dinindeki, İslam kültüründe bulunan Sırat köprüsünün benzeri bir anlatım dikkat çekicidir. "iyi kişinin ruhu Sırat(Cinwad) köprüsüne ulaştığı zaman onun "din"i güzel bâkire şeklinde ve yanında iki de köpek gelir ve iyi insanı sırat(Cinwad) köprüsünden geçirir."[93] " Zerdüşt vaazlarında sık sık yakında meydana gelecek bir hesap gününden haber veriyordu. Yalnız, bu hesap günü Mazdeist olmayanlar içindi. Çünkü ölümün 4. günü sabahı ruh ahirete gider. Eğer mümin ruhu ise, Sraoşa tarafından gök cennetine götürülür. Kâfir ruhu ise, dünya ile ahireti birleştiren Sinvant Köprüsü (ayrılık köprüsü, sırat köprüsü) denen bır geçidin altında kurulu cehenneme düşer. Köprünün ortası bir kılıcın ağzı gibidir. Mümin geçerken genişleyip 15 mızrak eninde rahat bir yol olur ve mümini ebedi ışık cennetine ulaştırır. Kâfir ruh geçerken köprü dikine genişleyerek üzeri kıldan ince, kılıçtan keskin olur ve imansız ruhu cehennemin sonsuz derinliklerine düşürür. Hatta köprübaşında bekleyen melekler, mümin ruha kılavuzluk edip cennete götürürken, imansız ruhu cehenneme iter."[94]

İslam kültüründe bilhassa hadis külliyatında yer alan sırat köprüsü inancı ve anlatımları, Zerdüşt'lük/Mecusîlik'teki (Cinwad) köprüsü inancı ile ayniyet teşkil etmektedir.

---

[92] Mehmet Aydın, 849-853,.
[93] Ali Erbaş, , II, 273,
[94] Ekrem Sarıkçıoğlu, , Mecusilik mad.. 119-126,

Buhârî'de yer alan bir rivayet, Sırat köprüsü'nü şöyle tasvir etmektedir: "..Sonra cehennem'in üzerine köprü kurulacak ve şefaate izin verilecek. ..Denildi ki: 'Ey Allah'ın resulü, köprü nedir ve nasıldır?' 'Köprü son derece kaygandır. Onda Necid'de bulunan Sa'dân denilen diken gibi çengeller, kancalar ve demir dikenler vardır. Mü'minlerden kimi göz açıp kapayıncaya kadar, kimi şimşek gibi, kimi rüzgâr gibi, kimi küheylana binmiş gibi, kimi deveye binmiş gibi oradan geçecektir. Kimi hiçbir şey olmadan sapasağlam, kimi yüzü ve vücudu tırmalanmış olarak geçip kurtulacak, kimisi de cehenneme sapır sapır düşecek…."[95]

Buhârî, Müslim ve Nesâî'de yer alan bir hadiste ise sırat köprüsü şöyle tavsif edilmektedir: "Ebû Saîd dedi ki: "Duyduğuma göre köprü(Sırat) kıldan ince, kılıçtan keskindir."[96]

11. Kutsal kitap Avesta

Zerdüştlükle ilgili bilgilerin iki önemli kaynağı vardır: Birincisi Avesta'dır. İkincisi ise, Pehlevice ve Farsça yazılmış kitaplardır."[97]

"Avesta Kitabı'nın önemli bir bölümünü oluşturan Gatha'lar (Zerdüşt'ün Sözleri olduğu sanılan Şarkı ve İlahiler), Pehlevi Dili'ndeki Dini Metinler Bundahishn ile Denkart ve Çeşitli Grek Yazarların eserleri gibi kaynakların Zerdüşt'ün görüşlerini ne ölçüde doğru yansıttığı de tartışılıyor."[98]

---

[95] Rûdâni, **Büyük Hadis Külliyatı,** V, 387.
[96] Rûdâni, V, 388.
[97] Mehmet Aydın849-853,.
[98] http://www.ulumulhikmekoeln.de/geneldusuncetarihi/iran.htm#_ftnref1.

"Yazılı kaynakların başında gelen Avesta birçok bölümden oluşmuştur: Bunlar Yansa (kurbanlar), Yasht (Tanrılara yönelik ilahiler), Vendidad (Temizlenme kuralları), Vispered (Kült), Nyayishu ve Gâh (dualar), Khorda veya Küçük Avesta (günlük dualar), Hadhôkth Nask (kutsal yazılar kitabı), öte dünya ile ilgili kuralları ihtiva eden Aogemadaecha(biz kabul ediyoruz) ve Nirangistan(kültürel kurallar). Yasnaların en eski bölümü olan Gathalar'ın(İlahiler), Zerdüşt'ün bizzat kendisine kadar gerilere gittiği ileri sürülür."[99]

"Zerdüşt'ün ölümünden sonra ortaya çıkan, kutsal kitabın ismi Avesta'dır. Apasîak kelimesinden türemiştir. Genellikle "Esas metin" olarak tercüme edilir. Başlangıçta, Apastak yalnız sözlü rivayet olarak anlaşılmış olmalıdır. Bunun Ermenice avandem (anlatmak, rivayet etmek) kelimesinden türemiş olabileceğini iddia edenler de vardır. Kutsal kitabın Gata'lar bölümünün Zerdüşt'e kadar, gerilere inme ihtimali büyüktür. Diğer bölümler, daha geç devirlerde meydana gelmiştir. Avesta, eski İran diyaleğinde yazılmıştır. Bu diyalekte Avestaca da denir. Eski Hint diliyle akrabalığı vardır. Bugünkü Farsça diyalektler arasında en fazla Afgan diyalektine yakındır. İran rivayetlerine göre, Ahamenidler zamanında sahih sayılan bir Avesta metni mevcuttu. Bize ulaşan Avesta metnine ise, bir takım ilâveler yapılmıştır. Ahamenidler devrindeki metin, Farsların Büyük İskender'le yaptığı savaşlar esnasında kaybolmuştu. Sasanİler devrinde kutsal yazılar tekrar toplanmaya çalışıldı ise de, Müslümanların İran'ı fethi sırasında tekrar yaralar aldı. Mevcut metin ise, pek çok güçlüklerden kurtulabilen, çeşitli düzeltmelerden geçerek günümüze ulaşabilen kısımlardır. Zerdüşt'le ilişkisini tespit ve sıhhatini kontrol çok güçtür. Avesta ifade

[99] Ali Erbaş, , II, 276, Kütüb-i Sitte ve muhtasarı tercümesi, İbrahim Canan, XV, 280.

ve muhteva bakımından anlaşılması çok zor kitaplardan biridir. Daha ilk zamanlarda Avesta'yı anlama problemleri doğmuş ve şerhlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur ki, bu şerhlere “Zend” (ilim) adı verilir. Zamanla Zend ve Avesta'nın birleşmesinden, “Zend-Avesta” meydana gelmiştir. İslâmî rivayetlerde Avesta'mn 10. yy. da Bağdat'ta görüldüğü haber verilmektedir. Fakat bugün 21 kitaptan meydana gelen Kutsal Kitabın 19. Kitabı olan Videvdat (cinlerden korunma kitabı), tam olarak elde bulunmamaktadır. Günümüzde mevcut el yazmalarının en eskisi 13. yy. dan kalmadır ve Hindistan'da korunmaktadır. Farsça olanlar İse, 17. Yüzyıldan daha öncelere gitmezler. Eldeki matbu kitap ise, yaklaşık 500 sayfa civarında olup, bir harabe manzarasını gösterir. Ana kısmını 72 bölümden meydana gelen ve ibadet kitabı olarak kabul edilen, Yasna teşkil eder. Yasna'nın 28-34 ve 43-51 bölümlerinden meydana gelen 16 bölüme Gata'lar denir ki, Zerdüşt'e kadar gerilere gittiğinde uzmanlar ittifak halindedir. İfade ve şekil yönünden, Hindu-Cermen devrini aksettiren Atharva-Veda ile paralellik gösterir."[100]

"Avesta’da kullanılan İran’ın doğusuna özgü dil. Zend Dili adlandırması yanlıştır. Dil iki döneme ayrılır. *Gatha* adlı bölümde kullanılan Dil, Avesta Dili’nin MÖ 600’e uzanan daha eski bir dönemini yansıtır. Hindistan’da oluşan Vedalar’da kullanılan sankrit diliyle benzer özellikler taşır. Avesta’nın daha büyük bölümü ise daha geç bir dildir. Bu bölümlerdeki Dil, Dilbilgisi açısından giderek basitleşmiş ve çeşitlenmiştir. Avesta’nın yazıya geçirildiği dönemde (MS 4-6.yy), Avesta Dili yalnızca Din Adamlarının bildiği Ölü bir Dil’di. Büyük ihtimalle MÖ 400 de Günlük Konuşma Dili olmaktan çıkmış, ama Kutsal Sözler kuşaktan kuşağa akta-

[100] Ekrem Sarıkçıoğlu, , Mecusilik mad.. 119-126,

rılmıştır. Avesta yazısı, Arami Alfabesi'nden türeyen Pehlevi Alfabesi'nin aldığı son biçimin gelişmesiyle oluşmuştur."[101]

12. Çağdaş Zerdüştîler

Zerdüştlük, İran ve Afganistan'a doğru yayılmıştır. Ahameniş dönemindeki (M.Ö. 559-330) bazı olaylar, Avesta'nın son bölümünde anlatılanlara mutabık görünmektedir. Büyük İskender'in Ahamenişlerin başkenti Parsa'yı (Persepolis) fethinden (M.Ö. 330) yaklaşık dört yüz yıl sonra, tamamen Helen kültürünün tesiri altına girmiştir. Bu dönemde Zerdüştlük, canlılığını yitirmiştir. Fakat Part imparatorluğu döneminde (M.Ö. 247-M.S. 224) Zerdüştlükte bir canlanma olduğu görülmektedir, M.S. 224-651 tarihleri arasında İran'da egemen olan Sasani İmparatorluğu, Zerdüştlüğü devletin resmi dini haline getirmiştir. Böylece Zerdüştlüğün ruhban sınıfı çok güçlenerek diğer dinlere karşı devletin baskı yapmasını sağlamıştır. Ancak İslâmiyet'in, İran'a girmesiyle birlikte, bu baskılar kalkarak, Zerdüştlük İslâmiyet karşısında pasifleşmiştir. Bu dönemde bir kısım Zerdüşt dini mensupları, Hindistana göç etmişlerdir. Bu göç edenler, Hindistan'da Parsiliği meydana getirmişlerdir. Parsiler halâ Hindistan'da yaşamaktadırlar."[102]

"Mecusiliği günümüzde yaşatmaya çalışan İran'da ve Hindistan'da dini guruplar vardır. İran'dakiler dağınık ve sayıları da çok azalmıştır. Küçük bir azınlıktırlar. Kendilerine "Gabriler" denir. Hindistan'dakiler daha derli topludur ve kendilerine "Parsiler" denir. Bombay ve Bombay'ın kuzey bölgelerinde,

[101] http://www.ulumulhikmekoeln.de/geneldusuncetarihi/iran.htm#_ftnref1.

[102] Mehmet Aydın, 849-853,; Osman Cilacı, **Günümüz Dünya Dinleri**, D.İ.B yay, Ankara-1995, 177.

Karnataka ve Karaçi illerinde toplu halde bulunurlar. Müslümanların İran'ı fethinden sonra İslam idaresinde yaşamak istemeyenlerin bu bölgelere göç ettiği tahmin edilmektedir. Geçimlerini daha çok ticaret ve zanaatla kazanırlar. Ölülerini mezarlık olarak Dahnıa veya "Sessizlik Kuleleri" adı verilen yerlere koyarlar. Buraları yaklaşık 12 ayak yüksekliğinde silindir biçimindeki binalardır. Damına çıplak cesetler yan yana sıralanır. Zamanla cesetler akbabalar tarafından yenir veya kurur. Etten sıyrılan kemikler, kulenin zemin katına konur. Yabancıların mezarlıklarına girmelerine izin vermezler. Komşuları gibi ölülerini yakmamalarının veya gömmemelerinin sebebi ateşi ve toprağı kirletmemek içindir. Ancak İran'dakiler komşularının etkisiyle ölülerini toprağa gömerler. Toplam nüfuslarının yaklaşık 300.000 kadar olduğu tahmin edilmektedir."[103]

Sonuç

Zerdüştîlik tüm gücüyle akıl ve mantığı kullanmaya çalışan ve sosyal hayata dayana yapıcı, mutluluğu esas alan, iyimser bir dindir. Sahip olduğu bu ruhun teşvikiyle eski tarihte büyük ve güçlü bir medeniyete sahip olmuştur."[104]

"Zerdüştlüğün dinler tarihinde iki önemli noktada kaynaklık yaptığı söylenebilir: Bunlardan birincisi, Monoteist bir karakterle Tanrı anlayışını ele almasıdır. İkincisi de, Mesih fikrinin kaynağının Zerdüştlük olduğudur. Sadece bu iki noktada değil, cennet,

[103] Ekrem Sarıkçıoğlu, , Mecusilik mad.. 119-126,; Günay Tümer, "Çeşitli yönleriyle din", AÜİFD, C. 28, 261.

[104] Ali Erbaş, , II, 278.

cehennem veya sırat köprüsü gibi kavramları geliştirdiği, iyilik ve kötülük inancının ayrı ayrı Tanrıya mal edilmesi gibi özelliklerde Zerdüştlüğün ileri sürdüğü dini tarihin orijinal düşünceleri olarak takdim edilmektedir."[105]

"Bu dinin monoteist mi, düalist mi olduğuna dair iki görüş vardır. Sıradan Zerdüştilerin kabul ettiği gibi klasik görüşe göre Zerdüştîlik, 'dualist tanrı inancına sahip bir dindir. Yani Ahura Mazda'nın dini ve Ehrimen'in(Angra Mainyu) dini. İyi olan her şey Ahura Mazda'nın bir parçasıdır. Bu iki varlık devamlı savaş halindedir. O halde Zerdüşt'ün dinine inanç, Varlığın dünyadaki ikiliğine inançtır. İkinci görüş ise, yeni tarihçilere ve yazarlara aittir. Bunlar, Zerdüşt dinini ihya etme ve bu dine saygı gösterme çabası içerisindedirler. Bugünkü dünya anlayışının tevhidi tanıdığını ve övdüğünü gördüklerinden dolayı Zerdüştîliğe tevhidî bir çevre kazandırmak istemektedirler."[106]

İncelememizi sonlandırırken Zerdüştlük/Mecûsîlik hakkında şu tespitleri yapmak zorundayız. Zerdüştîlik/Mecûsîlik başlı başına diğer dinlerden bağımsız oluşmuş bir din değildir. Zerdüştlük/Mecûsîlik, doğmuş olduğu coğrafyasında yaşayan halkların istediği, sosyal, ekonomik, itikadi isteklere göre süreç içerisinde şekillenmiş bir dindir. "Temelde Monoteist iken sonradan dualist bir yapıya bürünmüştür."[107] Bu şekillenişi çıkış coğrafyasındaki mevcut din ve inançların üstüne örülmesi yanında etrafındaki yakın coğrafyalardaki din ve inançlardan da yararlanarak olmuştur. Bunun yanı sıra tekâmül etmesinden sonra diğer dinlere de ve pek tabii olarak Sami dinler olarak tavsif edilen İslam, Yahudilik

[105] Mehmet Aydın, 849-853.
[106] Ali Şeraiti, Dinler tarihi, 391.
[107] Osman Cilacı, 176.

ve Hıristiyanlığa da akidevi ihraçları yönünde etkileri olmuştur. Bunlardan en önde geleni Mesih-Mehdi inancıdır kanaatindeyiz.

Mircea Eliade'nin şu tespiti önemlidir. "Eski İran'ın çevresindeki dinî kültürlere etkisi bilinmektedir. Sami dinler dışında döngüsel zaman kavramı yerine doğrusal zaman kavramı ve ayrıca pek çok dinî fikir İran'da ortaya çıktı, yeniden değerlendirildi ve sistemleştirildi. Pek çok düalist sistemin açıklanması (kozmoloji ile ilgili düalizm, ahlâkî düalizm, dinî düa-lizm); kurtarıcı (Mesih, Mehdi); iyimser bir eskatoloji (ahiret anlayışı) geliştirilmesi; iyiliğin ve evrensel selâmetin kesin zaferinin ilân edilmesi; vücudun yeniden dirileceği doktrini ve gnostik mitler Zerdüştîlik içinde yerini aldı."[108]

[108] Huzeyfe Sayım, , ,92

İndeks

A

Afganistan 18
Afrika 21
Ahamenidler............. 18, 43
ahiret 39, 40, 48
Ahura Mazda .16, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 36, 37, 39, 40, 47
Akdeniz 10
Ali Şeriati 20
Angra Mainyu 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 47
Apokaliptik kültür 38
Arabistan 14
Aral denizi....................... 18
Arap Yarımadası 13
Arapça 12, 16
Araplar...................... 16, 25
Arya ülkesi 19
Asya 21
ateşgede 12, 34, 36
Avesta 22, 25, 27, 33, 35, 36, 37, 42, 43, 44, 45
Avrupa 21
Azerbaycan 19

B

Babil 38
Bahreyn 13
Belh 19
Bîrûnî..........................18, 29
Budizm 38
Buhârî..............................42
Büyük Daryus 18
Büyük İskender.....18, 43, 45

C

Camasp............................18
cehennem 39, 42, 46

E

Ehrimen ... 23, 24, 25, 27, 28, 33, 39, 40, 47
Erdebîler...........................16
Eyub kıssası 28

F

Fars............................12, 19
Farsça 12, 18, 42, 43
Firdevsî............................29

G

güneş 13, 36

H

Hara Dağı......................... 29
Harburz Dağları 29
hayvan 33, 34, 35, 36
Helenistik Dönem 10
Hıristiyanlar 11, 13, 29
Hıristiyanlık.....10, 22, 27, 39
Hind 20
Hindistan ..10, 32, 38, 44, 45
Hinduizm 38
Hint........................... 40, 43
Horasan 18
Hz. Muhammed......... 11, 12

İ

ibadet 32, 33, 44
İbranice...................... 16, 38
İran 5, 12, 13, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 25, 32, 33, 36, 38, 43, 44, 45, 48
İsa (AS)............................ 13
İslam 4, 10, 11, 12, 14, 15, 17, 19, 22, 24, 26, 29, 30, 31, 38, 39, 41, 46, 47
İslâmiyet 10, 39, 45
İşrâk felsefesi................... 29

K

kıble..................................35
kıyamet...........13, 29, 39, 40
kıyamet günü 13
Kur'an-ı Kerim10, 11, 12, 14, 30
kurban 15, 20, 33, 34, 35, 36
Kurtubi 13
kutsal ateş 34

L

Latince 12

M

Magus 12, 15, 33
Mazdeizm 9, 16
Mazdek............................12
Mecûs...................12, 13, 16
Mecûsîler.............11, 13, 29
Mecûsîlik4, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 21, 29, 41, 47
Medine 10
Mehdilik 36, 38
Mekke 10
Mesih........36, 38, 46, 47, 48
Mircea Eliade.............36, 48
Mitra...........................20, 34
Mitraizm 20

monoteist 10, 11, 21, 23, 25, 26, 29, 46, 47
Muhammed Hamidullah . 10
Musa(AS) 13
Müslim............................ 42

N

Nesâî............................... 42
Nur................................. 13

P

Pehlevîce 16, 32
Pers......................16, 19, 21
Persepolis 45

R

Rahipler 20
Romalılar 25
ruhban sınıfı 12, 33, 45

S

Sâbiîler..................11, 12, 29
Sabiilik 10
Sanskritçe 16
Sasanî 16
Sırat köprüsü 42
Sinvant Köprüsü 41
Siyer............................... 11
Spenta Mainyu 23
Spitama 17
Süleyman Ateş..................13

Ş

şeytan............21, 24, 26, 27
Şihâbuddîn el-İşrâkî..........29

T

Tahran 18
Tevrat 28, 30, 38
Türkler 25

V

Varuna 20
Viştaspa 17, 18

Y

Yahudilik..10, 22, 27, 30, 38, 39, 47
Yakındoğu........................10
Yasna 18, 44
Yehova.............................28
Yemen 13
Yunan 18, 34
Yunanlılar 25

Z

Zârastro 16
Zârathestra.......................16
Zârâtistra 16
Zaratustra 16

Zerdüşt 10, 12, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 47

Zerdüştlük4, 5, 9, 10, 11, 12, 15, 16, 17, 21, 22, 24, 26, 29, 30, 32, 33, 45, 46, 47

Zuhaylî..............................13

Zulmet 13